

УДК 159.923

DOI: 10.15587/2313-8416.2015.48175

ОБГРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

© С. К. Шандрюк

У статті критично проаналізовано основні методологічні підходи до проведення психолого-педагогічних досліджень. Виокремлено головні положення циклічно-вчинкового підходу та реінтегровано їх зміст у рефлексивній проекції на предметне поле дослідження генези професійних творчих здібностей особистості. Доведено, що циклічно-вчинковий підхід доцільно застосовувати для розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів

Ключові слова: особистість, психолог, творча діяльність, циклічно-вчинковий підхід, принцип, творчі здібності

In the article it is critically analyzed the basic methodological approaches to conducting psychological-pedagogical research. The main provisions of cyclically-action approach are revealed and their content into reflexive projection onto a substantive field of research of the genesis of professional creative abilities of the personality is reintegrated. It is proved that the cyclically-action approach expediently to use for the development of professional creative abilities of future practical psychologists

Keywords: personality, psychologist, creative activity, cyclically-action approach, principle, creative abilities

1. Вступ

Соціально-економічні зміни в Україні обумовлюють потребу перебудови соціальних інститутів, і першочергово системи ВНЗівського навчання, себто процесу підготовки висококваліфікованих кадрів у різних сферах суспільства, зокрема економічній, виробничій, соціогуманітарній та ін. Отож головним завданням освітнього процесу є не тільки озброїти випускників системою знань, умінь і навичок, але й сформувати творчу особистість майбутнього професіонала, котрий спроможний зреалізувати професійну діяльність на продуктивному рівні. Особливо це стосується діяльності практичного психолога, адже від його ініціативності, інноваційності, мобільності, гнучкості, креативності залежить успішність виконання професійних завдань. Тому важливою є організація освітнього процесу так, щоби спрямувати його на підготовку практичних психологів на нових парадигмальних засадах загалом, і методологічних позиціях зокрема. Отже вирішення цього надзавдання зумовлює застосування адекватного меті та завданням розвитку творчої особистості психолога-професіонала методологічного підходу.

2. Обґрунтування дослідження

Виокремлення із царини методологічних підходів у підготовці майбутніх практичних психологів саме такого підходу, котрий уможливить, окрім ВНЗівського навчання, розвинути творчий потенціал, креативність, і головне – творчу особистість, майбутнього психолога-професіонала, себто такого фахівця, котрий спроможний не тільки успішно виконувати покладені на нього професійні завдання, але й водночас постійно професійно зростати, вдосконалюючи власну майстерність психологічного діяння.

3. Мета дослідження

Метою дослідження є конструктивний теоретичний аналіз наукової філософської, психологічної

та педагогічної літератури з проблематики застосування методологічних підходів розвитку творчих здібностей особистості майбутнього психолога-професіонала.

4. Матеріали і методи

Методологічну оптику виокремлення методологічного підходу розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів становлять: а) філософсько-психологічна теорія вчинку В. А. Роменця [1–4]; б) циклічно-вчинковий підхід у розвитку науки (передусім соціогуманітарної, наукових шкіл і творчого шляху видатних мислителів), що обґрунтований А. В. Фурманом [5, 6].

5. Результати дослідження

Реалізація теоретичних засад розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів обумовлює застосування певного методологічного підходу.

Термін «підхід» у науковому розумінні означає сукупність прийомів і засобів стосовно впливу на будь-кого, що-небудь тощо. У самій структурі підходу, котрий є цілісним явищем, доцільно виокремити два рівні: концептуально-теоретичний, себто вихідні концептуальні положення, ідеї та принципи, котрі в свою чергу є гносеологічною основою діяльності і осередком її здійснення; і процесуально-діяльнісний, котрий передбачає вироблення і застосування під час діяльності доцільних та адекватних її концептуально зорієнтованому змісту способів і форм зреалізування [7]. Відповідно до цього, програма розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів має засновуватися на такому підході, котрий уможливує теоретико-методологічне обґрунтування положень, ідей та принципів процесу творчості й творчої активності особистості (концептуально-теоретичний рівень), виокремлення способів і засобів зреалізування особистістю творчої продуктивної дія-

льності. Отже підхід є вихідною позицією того або іншого дослідження, тому й імовірно застосувати не просто підхід, а методологічний підхід до розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів-практиків.

У сучасній науці трактування методологічного підходу зводиться до його розуміння як: по перше, “сукупність (система) принципів, котрі визначають загальну мету і стратегії відповідної діяльності” [8]; по-друге, “принципове методологічне зорієнтування дослідження, себто концептуальна позиція вивчення об’єкта, поняття чи принцип, котрі уможливають загальну стратегію дослідження” [9]. Отже для розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів методологічний підхід має засновуватися, з одного боку, на системі принципів, а з іншого – закономірностей стосовно формування творчої особистості психолога-професіонала, котрий здатний вирішувати повсякденні професійні завдання психологічної практики на продуктивному рівні організації власної продуктивної діяльності.

Основними методологічними підходами у психолого-педагогічних дослідженнях є: системний, особистісний, діяльнісний, компетентнісний та ін. Причому кожен цих підходів може успішно застосовуватися у різних аспектах вивчення психічних утворень, діяльності та поведінки особи.

Так, зокрема системний підхід передбачає зорієнтування дослідження на розкриття цілісності об’єкта, а також виявлення його складних зв’язків і взаємодій, що передбачає виокремлення найбільш вагомого, системоутворювального зв’язку. Причому, системний підхід уможливує розглянути проблему не ізольовано, а в єдності зв’язків із навколишнім довкіллям, досягти сутності кожного зв’язку та окремого елемента, здійснення асоціації між загальними і частковими цілями. Водночас системність обов’язково означає визначеність та цілісність як невід’ємні складові цього підходу. А творчий процес, себто процес створення творчого продукту, – першочергово непередбачуваний, оригінальний спосіб вирішення того чи іншого завдання. Отже застосування системного підходу для розвитку професійних творчих здібностей студентів психологічного профілю можливо лише на певному етапі дослідження залежно від його мети і завдань, так як повновагомо забезпечити технологічно цей підхід неспроможний.

Метою застосування наступного, особистісного, підходу у психології є створення умов для різнобічного прояву і відповідно розвитку особистісних функцій суб’єктів, наприклад освітнього процесу, а не формування особистості із заданими спроможностями. Отже особистісний підхід уможливує, з одного боку, діалектично вирішити проблеми співвідношення загального, особливого та одиничного в характеристиці особистості [10], а з іншого, – цілісно дослідити окремі психічні функції, процеси і властивості [11]. Крім того, “особистісний підхід у своєму становленні може бути представлений двома тенденціями – особистісно до

центрованою, яка виявляється у концентрації усіх підходів при вивченні глибинної системно-психологічної сутності особистості, і особистісно відцентрованою тенденцією, що представлена різними видами особистісно орієнтованих підходів, які виявляються в “орієнтації” на окремі особистісні якості в цілісному особистісному контексті” [12]. Водночас розгляд проблеми професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів на засадах особистісного підходу переноситься дещо в іншу площину, коли вивчення професійних творчих здібностей в широкому особистісному плані, а також спроби визначити ці здібності через особистість, переводить саму проблему професійних творчих здібностей у сферу проблем особистості, що, в свою чергу, не повністю відповідає теорії творчості і творчих здібностей особистості.

Сутність діяльнісного підходу у підготовці фахівців визначається як така організація освітнього процесу, коли студент діє з позиції активного суб’єкта пізнання, навчання і спілкування. Причому, у нього цілеспрямовано формуються спеціальні уміння, котрі спрямовані на усвідомлення мети, планування процесу діяльності, її зреалізування і регулювання, здійснення самоконтролю, аналізу та оцінки результатів власного діяння. Отже головна ідея діяльнісного підходу пов’язана не стільки із самою діяльністю як такою, а з діяльністю як засобом становлення і розвитку особистості. У контексті діяльнісного підходу виділені критерії виникнення психіки та стадії розвитку психіки у філогенезі, розроблені уявлення про провідну діяльність як основу і рушійну силу розвитку психіки в онтогенезі, уявлення як механізм формування образу, структуру діяльності (діяльність, дія, операція, психофізіологічні функціональні системи), значення й особистісні смисли як складові свідомості, ієрархію мотивів та особистісних смислів як одиниці побудови особистості [13]. Отже діяльність виступає як обов’язкова умова формування здібностей, як процес їх утворення. Натомість постає запитання стосовно вродженості чи набутості здібностей, адже останні виступають як механізм здійснення діяльності, як властивості функціональних систем, котрі реалізують окремі психічні функції, які є родовими формами будь-якої діяльності, і у ній же розвиваються за рахунок набуття рис оперативності, почасти автоматизму [14, 15]. Але, крім того, виявляються ще й окремі здібності, особливо продуктивного характеру, котрі спроможні з’явитися спонтанно, самостійно, без спеціально організованого розвитку. Отже, якщо мовиться про розвиток професійних творчих здібностей, то діяльність розглядається лише як необхідна умова або як вагомий чинник становлення, розвитку і формування творчого потенціалу та здібностей особистості.

Компетентнісний підхід у підготовці фахівців має за мету орієнтацію на практичну складову змісту освіти, котра забезпечує успішну життєдіяльність (компетенції). Даний підхід, по-перше, як

корелят множинності більш традиційних підходів, і котрий не створює власну концепцію та логіку, але передбачає забезпечення понятійного і методичного апарату із уже існуючих наукових дисциплін [16], по-друге, – це спроба привести до відповідності освітній процес і потреби ринку праці, а також виділення результатів освіти, причому цим результатом є здатність особи діяти у різних ситуаціях, а не сума засвоєних знань [17], по-третє, – це сукупність загальних принципів і цілей освіти, відбір змісту освіти, організація освітнього процесу та оцінювання освітніх результатів [18]. Причому застосування компетентнісного підходу сприяє подоланню традиційних орієнтацій освіти, адже він дозволяє актуалізувати діяльні сну складову і призводить до нового бачення змісту, методів і технологій. Отже компетентнісний підхід забезпечує спрямованість освіти на розвиток особистості майбутнього фахівця у результаті формування в нього таких особистісних якостей, як компетентність, здатність вирішення професійних і соціальних завдань в освітньому процесі. Водночас підготовка фахівців, котра зорієнтована на компетентності освіти передбачає головню особистісню, зокрема мотиваційну характеристику готовності особи до виконання професійних завдань, у тому числі її інтерес та відношення, себто мовиться про здійснення репродуктивної діяльності. У цьому випадку поза увагою залишається творча спрямованість, творча активність і творчий потенціал майбутнього фахівця, зокрема його професійні творчі здібності до реалізації власних стратегій і тактик при розв'язанні різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних екстремальних ситуацій, і головне – відсутність методів і способів формування творчої особистості фахівця професіонала.

Отже, на основі вищевикладеного висновуємо те, що критично проаналізовані методологічні підходи не повною мірою забезпечують розвиток професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів. Цей підхід засновується на філософсько-психологічній теорії вчинку В. А. Роменця та циклічно-вчинковому підході А. В. Фурмана. Сутність даного підходу визначається зорієнтуванням студентів-психологів на творчість за допомогою застосування спеціальних форм, методів і засобів розвитку професійних творчих здібностей, забезпечення усіх елементів творчої діяльності (не тільки між блокових, але й психологічних, прагматичних і модальних ознак творчого процесу), поліпшення ефективності засобів і технологій організації формування та розвитку творчої особистості психолога-професіонала.

6. Обговорення результатів

Добір, обґрунтування і застосування методологічного підходу розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів передбачають зреалізування порівняльного аналізу існуючих підходів до підготовки фахівців соціогуманітарного профілю, і вибір найбільш оптимального з них. Тому для розвитку творчих здібностей

особистості майбутнього психолога-професіонала обрано саме циклічно-вчинковий підхід.

7. Висновки

Циклічно-вчинковий підхід дає змогу цілісно, циклічно-вчинково і головню, синергійно, розглянути і збагатити значеннєво-смісловє поле розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів. Зокрема організація освітнього процесу на засновках цього підходу сприятиме не тільки розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів, але творчої особистості психолога-професіонала.

Література

1. Роменець, В. А. Вчинкова організація канонічної психології [Текст] / В. А. Роменець // Психологія і суспільство. – 2000. – № 2. – С. 25–56.
2. Роменець, В. А. Вчинок і світ людини [Текст] : підручник основи психології / В. А. Роменець, за ред. О. В. Киричука, А. В. Роменця. 4-е вид., стереотип. – К.: Либідь, 1999. – С. 383–402.
3. Роменець, В. А. Історія психології XIX – початку XX століття [Текст] / В. А. Роменець. – К.: Либідь, 2007. – 832 с.
4. Роменець, А. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження [Текст] / В. А. Роменець // Психологія і суспільство. – 2012. – № 2. – С. 6–27.
5. Психологія вчинку шляхами творчості В. А. Роменця [Текст] / упоряд. П. А. М'ясоїд; відп. ред. А. В. Фурман. – К.: Либідь, 2012. – 296 с.
6. Психологія і суспільство [Текст]. – Спецвипуск, присвячений 85-й річниці з дня народження Володимира Роменця. – 2011. – № 2. – С. 190.
7. Петров, А. Основные концепты компетентностного подхода как методологической категории [Текст] / А. Петров. – Alma mater. – 2005. – С. 54–58.
8. Стефанов, Н. Мультипликационный подход и эффективность [Текст] / Н. Стефанов. – М.: Прогресс, 1976. – 251 с.
9. Коноплицкий, В. А. Экономический словарь толково-терминологический [Текст] / В. А. Коноплицкий, А. И. Филина. – К.: КНТ, 2007. – 624 с.
10. Лейтес, Н. С. Умственные способности и возраст [Текст] / Н. С. Лейтес. – М.: Педагогика, 1971. – 280 с.
11. Отич, О. М. Экспериментальная модель интеграции мистецтв у професійній підготовці педагога-хореографа [Текст] / О. М. Отич // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 5. – С. 74–81.
12. Рибалка, В. В. Методологічні питання наукової психології [Текст] / В. В. Рибалка. – К.: Ніка-Центр, 2003. – 204 с.
13. Психологический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=820>
14. Шадриков, В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности [Текст] / В. Д. Шадриков. – М.: Наука, 1982. – 185 с.
15. Шадриков, В. Д. Профессиональные способности [Текст] / В. Д. Шадриков. – М.: Университетская книга, 2010. – 320 с.
16. Бермус, А. Г. Проблемы и перспективы реализации компетентностного подхода в образовании [Электронный ресурс] / А. Г. Бермус. – Интернет-журнал "Эйдос", 2005. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.htm>
17. Иванов, Д. А. Компетентностный подход в образовании проблемы, понятия, инструментарий [Текст]:

учеб.-метод. пос. / Д. А. Иванов, К. Г. Митрофанов, О. В. Соколова. – М.: АПКИПРО, 2003. – 101 с.

18. Лебедев, О. Е. Компетентностный подход в образовании [Текст] / О. Е. Лебедев // Школьные технологии. – 2004. – № 5. – С. 3–12.

References

1. Romenets, V. A. (2000). Vchynkova orhanizatsiia kanonichnoi psykholohii. Psykholohiia i suspilstvo, 2, 25–56.

2. Romenets, V. A., Kyrychuka, O. V., Romentsia, A. V. (1999). Vchynok i svit liudyny osnovy psykholohii: pidruchnyk. 4th edition. Kyiv: Lybid, 383–402.

3. Romenec', V. A. (2007). Istorija psyhologii' НІН – pochatku НН stolittja. Kyiv : Lybid', 832.

4. Romenec', A. (2012). Predmet i pryncypy istorykopsyhologichnogo doslidzhennja. Psyhologija i suspil'stvo, 2, 6–27.

5. M'jasoi'd, P. A., Furman, A. V. (2012). Psyhologija vchynku shljahamy tvorchosti V. A. Romencja. Kyiv: Lybid', 296.

6. Psyhologija i suspil'stvo (2011). Specvypusk, prysvjachenyj 85-j richnyci z dnja narodzhennja Volodymyra Romencja, 2, 190.

7. Petrov, A. (2005). Osnovnye koncepty kompetentnostnogo pohoda kak metodologicheskoy kategorii. Alma mater, 54–58.

8. Stefanov, N. (1976). Mul'tiplikacionnyj podhod i jeffektivnost'. Moscow: Progress, 251.

9. Konoplickij, V. A., Filina, A. I. (2007). Jekonomicheskij slovar' tolkovo-terminologicheskij. Kyiv: KNT, 624.

10. Lejtes, N. S. (1971). Umstvennye sposobnosti i vozrast. Moscow: Pedagogika, 280.

11. Otych, O. M. (2002). Eksperymental'na model' integracii' mystectv u profesijnij pidgotovci pedagoga-horeografa. Pedagogika i psyhologija profesijnoi' osvity, 5, 74–81.

12. Rybalka, V. V. (2003). Metodologichni pytannja naukovoi' psyhologii'. Kyiv : Nika-Centr, 204.

13. Psihologicheskij slovar' Available at: <http://psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=820>

14. Shadrikov, V. D. (1982). Problemy sistemogeneza professional'noj dejatel'nosti. Moscow: Nauka, 185.

15. Shadrikov, V. D. (2010). Professional'nye sposobnosti. Moscow : Universitetskaja kniga, 320.

16. Bermus, A. G. (2005). Problemy i perspektivy realizacii kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii. Internet-zhurnal "Jeidos". Available at: <http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-12.htm>

17. Ivanov, D. A., Mitrofanov, K. G., Sokolova, O. V. (2003). Kompetentnostnyj podhod v obrazovanii problemy, ponjatija. Moscow: АПКИПРО, 101.

18. Lebedev, O. E. (2004). Kompetentnostnyj podhod v obrazovanii. Shkol'nye tehnologii, 5, 3–12.

*Рекомендовано до публікації д-р псих. наук, професор Данилюк І. В.
Дата надходження рукопису 17.07.2015*

Шандрук Сергій Костянтинівич, кандидат психологічних наук, доцент, кафедра психології та соціальної роботи, Тернопільський національний економічний університет, вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, Україна, 46009

E-mail: S_Shandruk@ukr.net